

"İ'lem eyyühe'l-aziz! Acz de aşk gibi Allah'a isal eden yollardan biridir. Amma acz yolu, aşktan daha kısa ve daha selâmettir..." Bu dersi hatvelerle birlikte açar mısınız?

Bir insan ne kadar acizliğini idrak eder ise o nispette İlahi kudreti idrak ediyor. Yine bir insan ne kadar fakrını anlarsa, o nispette Allah'ın zenginlik ve gınasını idrak ediyor.

Aşkın **acz**, **fakr** ve **şefkate** göre neden uzun ve riskli olduğunu şöyle bir örnek ile akla yaklaştırabiliriz:

Yavrusuna çok şefkatli bir anne ile kalbinde aşk ateşi ile yanan bir aşığı nazara alalım. Aşık hiçbir zaman fedakârlık ve samimiyet noktasından anneye yetişemez. Evladı annesine haksızlık etse, hatta zulmetse anne yine evladına şefkat eder, ama aşık adam maşukundan az bir sille yese, hemen nazlanır ve küser. Bütün aşıkların maşukundan şikayetçi olması ve bu yüzden inlemesi meselemizi ispata kafidir.

Hatta ilahi aşk ile boyanmış evliyalarda bile naz ve şatahat halleri görünmüş. Ama şefkati esas alan büyük evliyalarda böyle naz ve şatahat halleri görülmemiştir.

Hem acizlikte ve fakirlikte aşkın nazdar halleri bulunmuyor. İnsanın acizliğini idrak edip aciz olmayan Allah'a iltica etmesinde bir ücret bir mukabele meselesinden ziyade bir şuuru iman ve marifet hükmediyor. Hatta acz ve fakr ücrete zıt bir kavram bile diyebiliriz. Çünkü acizlikte esas olan iltica şuurudur. Yani nereye sığınılması gerektiğinin farkına varmaktır.

Bu İ'lemin birinci kısmında beyan edilen dört hatve, Kader Risalesi'nin zeylinde biraz daha geniş olarak işlenmiştir. Bu zeylin başında şöyle buyrulur:

"Cenab-ı Hakka vâsıl olacak tarikler pek çoktur. Bütün hak tarikler Kur'ân'dan alınmıştır. Fakat tarikatlerin bazısı, bazısından daha kısa, daha selâmetli, daha umumiyetli oluyor. O tarikler içinde, kâsır fehminle Kur'ân'dan istifade ettiğim 'acz ve fakr ve şefkat ve tefekkür' tarikidir."(1)

Konunun devamında, bu yolun dört adımlık kısa bir yol olduğu şöyle ifade edilir:

"Bu fakir, âciz ise dört hatveden ibâret; hem kısa, hem sehl bir

tarîkı, Kur'ânın feyzinden istifâde etmiştir.”

“Cenab-ı Hakk'a vasıl olmak”, diğer yolların birinde yedi diğerinde ise on adımda gerçekleşiyordu.

Bu dört adımı şöyle özetleyebiliriz:

Birinci Adım: Nefsi temize çıkarmamak, onun daima kötülüğü emrettiğinden gaflet etmemek, noksanlarını ve hatalarını daima göz önünde bulundurmak.

İkinci Adım: Allah'ı unutmamak, bunun için de **“sonsuz aciz, fakir ve nakıs”** bir kul olduğunun, varlığının ve devamının ancak Allah'ın ihsanıyla gerçekleştiğinin şuurunda olmak.

Üçüncü Adım: Bütün iyiliklerin Allah'tan olduğunu düşünüp şükür yolunda yürümek, yaptıklarıyla övünme ve kibre düşme tehlikesinden uzak kalmak. Bütün kötülüklerin de nefisten geldiğini bilip onu daima murakabe etmek; hata etse tövbe ve istiğfar yoluna girmek ve o hataların zararını ortadan kaldıracak sevaplar işlemek.

Dördüncü Adım: Allah'tan başka her şeyin helâk olucu olduğunu düşünmek, O'nun rızasını kazanmaya çalışmak, dünya ve nefis için yapılanların bir gün yok olup gideceklerini, fakat Allah için yapılanların yok olmayıp ahirette sevap ve mükâfat olarak karşımıza çıkacağını bilerek, **ömür sermayesini en güzel şekilde değerlendirmek.**

Üstat Hazretleri, bu dört adımlık manevi yolculukla Allah'a daha kısa ve daha selametli bir şekilde vasıl olunacağını beyan ettikten sonra bu yolu **“acz, fakr, şefkat ve tefekkür”** tariki olarak takdim eder. Yani, insan Rabbine vasıl olma yolculuğuna, aczini ve fakrını bilerek, ruhunu şefkatle donatarak ve ilahi asarı tefekkür ederek çıktığı takdirde maksadına dört hatve gibi kısa bir yolla erişebilir.

Tarîk-ı hafâda letâif-i aşere, tarîk-i cehrde nüfus-u seb'a:

Tarik-ı hafâ; hâfi zikir yapan, yani zikirlerini sessiz olarak icra eden **Nakşi** tarikatının yoludur. Bu tarikatta insandaki **on latifenin** kemale erdirilmesi esastır. Bu on latife hakkında değişik sınıflandırmalar yapılmıştır. Bunlara Nur Külliyyatı'nda yer verilmiş ve en yaygın olanının insandaki beş zahiri ve beş batını duyuğu kaydedilmiştir. **Zahiri duygular:** Görme, işitme, tat alma, koku alma, dokunma; **batınî duygular** ise akıl, kalp, ruh, vicdan, hiss-i müşterektir. **Hiss-i müşterek;** *“Beş duyununun, dış âlemden aldığı bilgi, şekil, suret ve sesleri kendinde toplayıp, batınî duygulara intikal ettiren duyuğu”* şeklinde tarif edilmiştir. Beşinci hissi “hayal” olarak kabul edenler de vardır.

Tarîk-i cehri ise, zikirlerini cehri olarak yapan, yani açıktan, sesli olarak zikreden **Kâdirî** tarikatının yoludur. Bu tarikatta nüfus-u seb'a üzerine sülûk etmek esastır. Yani nefsin yedi mertebesinden geçilerek hakikate edilir. **Nüfus-u seb'a şunlardır:**

1. Nefs-i emmare: Kötülüğü emreden ve bundan zevk alan nefis.

2. Nefs-i levvame: Yaptığı kötülükten pişmanlık duyan nefis.

3. Nefs-i mülhime: İlhama mazhar olan nefis.

4. Nefs-i mutmaine: Tatmin olmuş, şüphelerden ve her türlü kötü ahlaktan kurtulmuş nefis.

5. Nefs-i radiye: Allah'ın takdirine rıza ile boyun eğen, O'ndan gelen her şeye razı olan; **"Lütfunda hoş kahrında hoş"** diyebilen nefis.

6. Nefs-i mardiyeye: Allah'ın kendisinden razı olduğu nefistir.

7. Nefs-i kâmile

Birinci hatve, **مُكْسِفًا لَوَكْرَتِ لَاف** âyetinden ahzedilmiş. Ayetin meali: **"Nefsinizi temize çıkarmayın."** (Necm, 53/32)

Nefsi temizlemek başka, nefsi temize çıkarmak daha başkadır.

Nefsini temize çıkarmak, onun hatalarını görmezlikten gelmek, kendinden daha günahkâr ve isyankâr insanlara bakıp kendini üstün görmek nefsin büyük bir aldanmasıdır.

Nefis şu gerçeğe bilerek göz kapar:

Bu dünyada bizlere verilen değer, takdir edilen ücret, tevdi olunan rütbe ve makamlar kendi kabiliyetimize, yeteneğimize, bilgimize göredir. Başkalarının noksanlıklarına ve bilgisizliğine bakılarak bize değer verilmez. Ahirette de her insan kendi kazancına göre derece alacaktır. Başkalarının bizden daha kötü olması bizim manevî derecemizi ve rütbemizi artırmaz.

Nefsini temize çıkaran ve onun noksanlarını görmeyen insanda terakki ve tekâmül olmaz. Tembel bir öğrenci, kendisini sınıfın en çalışkanı ve gayretlisi bildiği sürece yerinde sayar. Noksanlığını bildiği anda çalışma ve tekâmül yoluna girer.

Günahlarını görmeyen tövbe kapısını çalamaz. Bilgi eksikliğinin farkında olmayan öğrenme ihtiyacı duymaz. Kendini en faziletli sanan kişi, başkalarının faziletinden istifade edemez.

Meselenin bir de şu psikolojik yönü vardır: Kendini beğenen kimseyi kimse

beğenmez, kendini daima metheden kişiyi kimse isteyerek dinlemez.

Övünmek güzel bir şey olsa, bu hakkı diğer insanlara da tanımak gerekir. Çok şahit olmuşuzdur; adam kendini methederken karşısındakiler onu dinler gibi görünürler ve beklerler ki o sözünü tamamlasın da kendilerini methetmeye başlasınlar. Bir gün övenler de övülenler de ölecekler ve her biri kendi hesabını tek başına vermeye başlayacaklar. O günü düşünüp hayatımızı ona göre değerlendirmeye mecburuz.

Bu derste Üstat Hazretlerinin çok harika bir tesbiti var:

“Hattâ Cenab-ı Hakk’ı hamd ve sena için kendisinde yaratılan cihâzâtı, kendi nefesine hamd ü sena için sarfediyor.”(2)

“Ben cinleri ve insanları ancak bana ibadet etsinler diye yarattım.” (Zâriyât, 51/56)

ayetindeki **“ibadete”** birçok müfessir gibi Üstat Hazretleri de **“marifet”** manası veriyor. Yani cinler ve insanlar Allah’a iman ve marifet için yaratılmışlar. Bu marifet zaten ibadeti de netice vermektedir.

“Allah’a iman eden, elbette ona itaat edecek.”(3)

Otuzuncu Söz olan Ene risalesinde insanın marifet için yaratıldığı harika bir şekilde ortaya konuluyor. İnsana verilen ilim, irade, kudret gibi sıfatların İlâhî sıfatları bilmek için bir vahid-i kıyasî görevi yaptığına dikkat çekiliyor. Buna göre, insana kudret verilmesinin birinci hikmeti Allah’ın kudret sıfatını ve **Kâdir** ismini bilmesidir. İlim ve irade verilmesinin de yine asıl hikmeti Allah’ın irade sıfatının bilinmesidir. Bu sıfatlar verilmeseydi İlâhî sıfatları bilmemiz mümkün olmazdı. Aynı şekilde insan ruhuna takılan birçok şuûnat da İlâhî şuûnatın bilinmesinde bir vahid-i kıyasî görevi yapıyorlar. Nitekim On Birinci Söz’de Hayatın Gayesi **“Dokuz Emir”** halinde izah edilirken Yedinci Emir’de şöyle buyrulur:

“Senin hayatına verilen cüzi ilim ve kudret ve irade gibi sıfat ve hâllerinden küçük numunelerini vahid-i kıyasi ittihaz ile Hâlık-ı Zülcelâlin sıfat-ı mutlakasını ve şuun-u mukaddesini o ölçülerle bilmektir.”(4)

O halde, insan ruhuna takılan medih ve tenzih duyguları, **“Elhamdülillah”** diyerek Allah’ı hamd etmek ve **“Sübhanallah”** diyerek O’nu noksan sıfatlardan tenzih etmek içindir. Nefis ise, bu çok önemli iki kabiliyeti, kendini methetmekte ve kendini noksanlardan pak ve temiz göstermeye çalışmakta kullanmak istiyor.

Yani bu özellikler, Allah’ı tenzih için verilmişken kendini tenzih ediyor, Allah’a hamd için verilmişken, kendini methediyor. Böylece, **مَنْ اتَّخَذَ إِلَهَهُ هَوِيَهُ** [“**Nefsini kendine mâbud edinen kimse...**” (Furkan, 25/43)] şumulüne dâhil oluyor.

İnsan, Rabbinin emirlerini tutmak ve yasaklarından kaçınmak, böylece O’nun rızasına ermek ve cennetine gitmek için yaratılmışken, nefisine tabi olursa nefisini kendine mabud itti haz etmiş gibi olur.

İkinci hatve, **مُهَسَّبْنَا مِيهَسْتَا فَا لَّا وَا لَسَدَ يَنْ ذَا لِكَ وَأُوْنُكْتَا لَو** âyetinden ahzedildi. Bu ayetin meali şöyledir: **“O kimseler gibi olmayın ki, onlar Allah’ı unuttular, Allah da onlara nefislerini unutturdu.”** (Haşir, 59/19)

Allah’ı unutan kimseler nefislerinin emrine girdiklerine ve her türlü isyanı işlediklerine göre, Allah’ın onlara unutturduğu nefis, elbette ki nefis-i emmare değildir. Zira onlar bu nefsi hiç unutmamışlardır. O halde ayette geçen **“nefis”** kelimesini **“zat”** olarak anlamak durumundayız. Yani, Allah da onlara kendilerini unutturdu. İnsanın kendini unutmaması, **“Allah’ın en mükemmel bir eseri olduğunu unutmaması, kul olduğunu unutmaması, sonsuz aciz ve fakir yaratıldığını ve bütün ihtiyaçlarının İlâhî kudret ve rahmet tarafından görüldüğünü unutmaması, ahiret yolcusu olduğunu unutmaması, bu dünyaya nefsin arzularını tatmin için değil cennet ehli olmak için geldiğini unutmaması”** gibi çok zararlı ve tehlikeli bir unutma manasına gelir.

Bu hatvenin açıklamasında Üstat Hazretleri nefsin şu özelliğine önemle dikkat çekiyor:

“Nefis hizmet zamanında geri kaçar. Ücret vaktinde ileri safaya hücum ediyor.”

Bu hâlde yine nefsin kendini unutmaması demektir. Zira onun menfaati hizmet etmek ve yaptığı hizmetler için başkalarından bir takdir ve övgü beklememektedir. Zira, bunlar ameldeki ihlası kırmakla insana zarar verirler.

Üçüncü hatve, **مَا أَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللَّهِ وَمَا أَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَفْسِكَ** âyetinden ahzedilmiştir. Bu ayetin meali:

“Sana her ne güzellik (iyilik) erişirse Allah’tandır; her ne kötülük gelirse o da kendi nefisindedir.” (Nisâ, 4/79)

Mülk Allah'ındır ve hayır O'nun elindedir. İnsan her ne iyilik yapsa Allah'ın mülkünde ve O'nun mahlûklarının yardımıyla yapar. Bir tek örnek verelim:

Tefekkür çok sevaplı bir ibadettir. İnsan mesela semâyı Allah namına, O'nun eseri olarak hayret ve hayranlıkla seyredip tefekkür ettiğinde büyük sevaplara nail olur. Ama, bunları tamamen kendi nefesine veremez. Zira, sema Allah'ın mülküdür, onu seyreden gözler O'nun sanatı ve ihsanıdır. Bu seyirden ibret alan akıl da Allah'ın en büyük bir eseri ve en ileri bir ihsanıdır. O halde bu tefekkürden elde ettiğimiz sevabı tamamen Allah'ın ihsanı bilmek durumundayız. Bizim yaptığımız tek şey, bu imkânları nefsimizin değil de Allah'ın razı olduğu şekilde kullanmaya sarf etmiş olmamızdır.

Ama insan bu görme ve düşünme nimetlerini haram seyretmekte ve yanlış işler planlamakta sarf etse, bütün sorumluluk kendisine aittir.

Bu hakikatin böylece kabul edilmesi insana iki ayrı yönden büyük kâr sağlar. **Birincisi**, yaptığı iyiliklerle övünmek yerine Allah'a hamdetme sevabını işler. **Diğeri** ise, yaptığı kötülükleri nefsinden bilmekle tövbe etme ve onları tekrar işlememeye azmetme fırsatını yakalar. Kötülüğü nefsinden bilmese bu kapı kapanır.

“Bu mertebede onun tezkiyesi; kemâlinin adem-i kemâlinde, kudretinin aczinde, gınasının fakrında olduğunu bilmekten ibarettir.”

Risalelerde müteaddit yerlerde önemle nazara verildiği gibi, insanın mahiyeti acz, fakr ve nakstan yoğrulmuştur. Bunun hikmetinin ise Allah'ın kudretine, rahmetine ve kemaline ayna olmak olduğu ifade edilir. Kemalini adem-i kemalinde olduğunu bilmek, kendindeki kemalin kendi malı olmayıp İlâhî bir ihsan olduğunun şuurunda olmak demektir. Diğer iki mesele de aynı şekilde değerlendirilmelidir.

Dördüncü hatve, لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ عَيْشٌ لَكَ âyetinden ahzetmiştir. Ayetin meali:

“Her şey helâk olup gidicidir; O'na bakan vechi (ciheti, yüzü) müstesnâ.” (Kasas, 28/88)

Bu ayet-i kerimeye çoğu tefsirlerde **“Allah'tan başka her şey helâk olucudur, yok olmaya mahkûmdur”** gibi manalar verilmiş. Elbette ki bu manaların hepsi doğrudur, yerindedir. Bu Risalede ise, ayet-i kerimede **“Allah'tan başka”** denilmeyip de **“O'nun vechinden başka”** denilmesindeki bir başka inceliğe dikkat çekiliyor. Meselâ, insan ömrü helak olucudur, ama Allah yolunda ve O'nun rıza çizgisinde geçirilen bir ömür helak olmaz, ahirette daha güzel ve mükemmel bir hayat olarak kendini gösterir. Keza, meşru da olsa, insanın kendi nefsi ve zevki için harcadığı

servetler helak olucudur, ama bu servetten verdiği zekâtlar ve sadakalar, iman ve Kur'an hizmeti için ayırdığı paralar helak olmazlar, ahirette çok nurlu meyveler verirler. Keza, boş konuşmalar helak olucudur, ama Allah için yapılan sohbetler helak olmaz, cennette uhrevî sohbet çiçekleri açarlar.

Örnekler artırılabilir.

Bütün bu ve benzeri manalar şu cümlede veciz bir şekilde ders verilmiş bulunuyor:

“Kendisi istiklâliyet hâlinde fâni, hâdis, mâdum olduğunu ve esmâ-i ilâhiyeye ayinedârlık ettiği hâlde şâhit, meşhud, mevcut olduğunu bilmekten ibârettir.”(5)

İstiklaliyet hali, insanın kendini hür ve müstakil sanarak ömrünü ve servetini nefsinin dilediği gibi harcaması demektir. Halbuki, insan kuldur. Kulun her işi istikamet üzere ve rıza dairesinde olmalıdır. **Kulun isyan hürriyeti olamaz.** İşte kendini hür zanneden kişinin dünyadan edindiği bütün faydalar ve zevkler helak olucudur. Ama kendini Allah'ın isimlerine mazhar ve en mükemmel eseri olarak bildiği ve kendini böylece değerlendirdiği takdirde, bu gölge hayat cennetteki hakiki hayatı, bu gölge servet ve makamlar da o saadet yurdunun hakiki servet ve makamlarını netice verecektir.

Sözler'den bu manayı güzelce ders veren kısa bir bölüm:

“Hem, her biri birer harf-i mânidar olan mevcudâta mânâ-i harfî nazarıyla, yani, onlara Sâni hesâbına bakar; 'Ne güzel yapılmış, ne kadar güzel bir sûrette Sâniin cemâline delâlet ediyor.' der.”(6)

Biz, istiklaliyet noktasında fâniyiz; sonradan yaratıldığımız gibi bir gün de ölümü tadacağız. Ama Allah'ın esmâsına âyinedarlık cihetiyle çok büyük bir değerimiz var; bu dünyada o esmâya ayna olduğumuz gibi, inşaalah, cennette de bu mazhariyetimiz çok daha ileri derecede devam edecektir.

Şahid ve meşhuduz; yani hem kendimizdeki hem de bütün varlık âlemindeki esmâ tecellilerini seyrediyoruz, öte yanda Allah'ın ahsen-i takvimde yarattığı en güzel bir eseri olarak kendimizi başkalarına ve ruhanilere seyrettiriyoruz.

Mevcuduz; yani bizim bir varlığımız var, ama bu varlık bizim değil. Üstat Hazretlerinin o harika güneş misâlini konumuza tatbik edersek, kendisinde güneşin tecelli ettiği bir ayna diyebilir ki **“Ben parlıyor ve ışık saçıyorum; çevremdeki**

taşların ve toprakların ise ışıktan yana bir nasipleri yok. Ancak, bu ışık benim kendi malım değil, güneşin ışığı bende kendini gösteriyor, ben onun bir aynasıyım.” İşte bu ayna istiklaliyet cihetiyle ışık sahibi değildir, ama mazhariyet cihetiyle ışığı vardır.

İşte biz de bize ihsan edilen servet, makam, ilim, irfan gibi bütün meziyetleri Allah'ın birer ikramı ve esmâsının tecellisi olarak gördüğümüz takdirde bunlar helak olmazlar. Aksi halde bir gün bizim varlığımızla birlikte sahip olduğumuz her şey de helak olup gidecektir.

Dipnotlar:

- (1) bk. [Sözler, Yirmi Altıncı Söz, Zeyl.](#)
- (2) bk. [Mesnevi-i Nuriye, Onuncu Risale.](#)
- (3) bk. [Lem'alar, On Birinci Lem'a.](#)
- (4) bk. [Sözler, On Birinci Söz.](#)
- (5) bk. [Mesnevi-i Nuriye, Onuncu Risale.](#)
- (6) bk. [Sözler, On İkinci Söz.](#)